

thema 1 – Stenen reuzen, slimme Romeinen

🏹 tijd van jagers en boeren 🏰 tijd van Grieken en Romeinen

Om te onthouden

Samenvatting

🏹 les 1 – Sporen in de grond

Van de eerste mensen zijn pijlen en sieraden gevonden. Toen er meer mensen kwamen, gingen ze op een vaste plek wonen. Daar verbouwden ze hun eigen eten. Ze werden boeren. Deze bandkeramiekers woonden in buurtjes: een groot huis en een paar kleinere. Vrouwen deden de landbouw. Ze gebruikten aardewerk als servies. Ze kookten erin en bewaarden hun voorraden erin. Mannen maakten van vuursteen uit de mijnen pijlpunten en spitsen of ruilden die voor zout of vis.

🏹 les 2 – Reuzen in Drenthe?

In het noorden van Nederland woonde het trechterbekervolk. Ze maakten van aardewerk bekers in de vorm van een trechter. Dit volk bouwde hunebedden. Ze rolden enorme stenen over boomstammen naar de bouwplaats. Die stenen waren meegekomen met gletsjers uit de ijstijd. Een hunebed was een graf. Een overledene kreeg grafgift mee in zijn graf. Het volk maakte akkers met graan en tarwe in het bos. Af en toe verplaatsten ze de akkers. De grond kon dan herstellen. Om de akker te bewerken gebruikten ze een soort ploeg met ossen.

🏰 les 3 – Schepen in de grond

Tweeduizend jaar geleden was de Rijn de grens van het Romeinse Rijk. Toen bouwvakkers een Romeins schip vonden, gingen archeologen op onderzoek. Ze maakten tekeningen en foto's van wat ze vonden en groeven het schip voorzichtig uit. De Romeinen vervoerden eten en wapens. Vijgen, olie, glas en spiegels hadden de Germanen nog nooit gezien.

🏰 les 4 – De Romeinen komen!

Het Romeinse leger was goed georganiseerd en won vaak. Het leger kon zich snel verplaatsen. Ze legden wegen aan, met tunnels en viaducten en bouwden aquaducten. Alle soldaten droegen hetzelfde: een lang, wollen hemd, een harnas, soms een mantel, een helm en leren sandalen. Romeinse soldaten bouwden forten om de grenzen te verdedigen. Een fort was rechthoekig met een weg erdoor. Rond het fort lag een aarden wal met houten palen. Romeinen bouwden huizen met waterleiding en centrale verwarming. Dat hadden de Germanen allemaal niet.

Begrippen

les 1 – Sporen in de grond

- de verzamelaar Een verzamelaar is iemand die, naast jagen, ook voedsel zoals bessen en noten verzamelde.
- de eerste boeren De eerste boeren waren mensen die op een vaste plek bleven wonen om hun eigen eten te verbouwen.
- het bandkeramiek Bandkeramiek is versierd aardewerk dat gemaakt werd door de eerste boeren.
- de landbouw Landbouw is het werken op de akkers om groenten, aardappelen of graan te verbouwen.
- de ruilhandel Ruilhandel is het ruilen van spullen voor andere spullen en niet voor geld.
- de mijn Een mijn is een gang diep in de grond, die mensen graven om grondstoffen naar boven te halen.

les 2 – Reuzen in Drenthe?

- het hunebed Een hunebed is een heel oud graf van op elkaar gestapelde reusachtige keien.
- de hunebedbouwer Een hunebedbouwer bouwde samen met anderen een hunebed.
- de grafgift Een grafgift is een cadeau dat meegegeven wordt in een graf.
- het trechterbekervolk .. Het trechterbekervolk bouwde hunebedden en maakte bekers van aardewerk met een trechtersvorm.

les 3 – Schepen in de grond

- het Romeinse Rijk Het Romeinse Rijk was het gebied dat de Romeinen hadden veroverd.
- de Romeinen De Romeinen was een volk uit het oude Rome, dat bijna heel Europa veroverde.
- de Gemanen De Germanen is een naam voor alle stammen die in de tijd van de Romeinen in Nederland woonden.
- de archeoloog Een archeoloog zoekt in de grond naar voorwerpen van heel vroeger.

les 4 – De Romeinen komen!

- het Romeinse leger Het Romeinse leger is het leger van de Romeinen.
- het viaduct Een viaduct is een brug over een weg. Het viaduct is zelf ook een weg.
- het aquaduct Een aquaduct is een soort brug waarover water van een rivier of kanaal loopt.

thema 2 – Stoere ridders en hoge muren

⛪ tijd van monniken en ridders ⚔ tijd van steden en staten

Om te onthouden

Samenvatting

⛪ les 1 – Ridders en kastelen

Bij veel kastelen lagen dorpen. De bewoners werkten op het land, visten en hadden dieren. Ze maakten alles wat ze nodig hadden zelf. In een dorp woonden vrije boeren en horigen. Vrije boeren waren eigen baas. Ze huurden een stuk land van het kasteel in ruil voor een deel van de oogst. Ze maakten ook manden, sponnen wol en weefden lappen stof. Die spullen ruilden ze. Horigen waren niet vrij. Zij hoorden bij het land van de kasteelheer en werkten op zijn land. De mensen baden tot God voor goed weer, zodat de oogst zou lukken.

⛪ les 2 – Kastelen en kloosters

Een boerderij of toren groeide uit tot een kasteel als er steeds meer mensen bij gingen horen. Mensen woonden dicht bij een kasteel voor bescherming en eten. Horigen zorgden voor het eten. Bewoners van kastelen waren edelen, ridders en koningen. De zoon van een ridder werd page, schildknaap en op zijn achttiende ridder. Dorpen werden ook bij kloosters gebouwd, waar nonnen of monniken woonden. Zij leefden voor God en baden veel. In het klooster maakten ze alles zelf: ze hadden dieren, een waterput en een groentetuin. Uit ieder gezin ging minstens een kind naar het klooster.

⚔ les 3 – Brand in de stad!

Een stad bestond uit smalle straatjes en steegjes met kleine huizen van hout en klei en met rieten daken. Later gingen rijke mensen hun huizen van steen bouwen. Bewoners van de stad heetten burgers. Burgers in de stad waren beschermd door de stadsmuur. In de stad was werk, voor schoenmakers, timmerlieden, bakkers en kleermakers. Minder leuk aan de stad waren de slechte hygiëne, het dicht op elkaar wonen en het brandgevaar. Markten ontstonden bij kastelen, kloosters en kruispunten.

⚔ les 4 – Leven en dood

Omdat de mensen korter leefden, dachten ze veel na over het leven na de dood. Ze wilden graag naar de hemel. Het geloof was zo belangrijk dat de meeste schilderijen en boeken hierover gingen. Er werden prachtige grote kerken en kathedralen met mooie ramen gebouwd om God te eren. In kloosters werden boeken op perkament overgeschreven. Dat was veel werk. Een monnik probeerde een keer zijn pen. Hij schreef op de laatste bladzijde van een boek: 'Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic anda thu, wat unbidan we nu?'. Het is de oudste zin in het Oudnederlands die gevonden is.

Begrippen

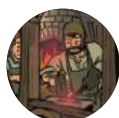
les 1 – Ridders en kastelen

- de vrije boer** Een vrije boer huurt een stuk land van een kasteelheer in ruil voor een deel van de oogst.
- de horige** Een horige woont en werkt op het land van een kasteelheer en is niet vrij.

les 2 – Kastelen en kloosters

- de ridder** Een ridder woonde in een kasteel en hij vocht voor de koning.
- de edele** Een edele is iemand die van adel is, dus van een rijke en belangrijke familie.
- de page** Een page is een jongen tussen acht en elf jaar die bij een ridder woont van wie hij veel leert.
- de schildknaap** Een schildknaap was een jongen tussen twaalf en achttien jaar die leerde vechten van een ridder.
- het klooster** Een klooster is een gebouw van de katholieke kerk waar nonnen of monniken leven.
- de monnik** Een monnik is een man die in een klooster woont. Hij bidt veel en leeft voor God.

les 3 – Brand in de stad!

- de markt** Een markt is een plein met kraampjes waar kooplieden samenkomen om hun spullen te verkopen.
- de stadsmuur** Een stadsmuur is een hoge muur om een stad. Die muur moet de stad beschermen tegen vijanden.
- de burger** Een burger is een inwoner van een dorp, stad of land.
- de hygiëne** Wie op hygiëne let, zorgt ervoor dat alles netjes en schoon is.

les 4 – Leven en dood

- de kerk** Een kerk is een groot gebouw waar mensen God eren.
- de kathedraal** Een kathedraal is een grote katholieke kerk. Het is een soort hoofdkerk.
- het perkament** Perkament lijkt op dik papier, maar is gemaakt van dierenhuid. Vroeger schreven de mensen erop.

thema 3 – Stampvolle steden en droge voeten

👑 tijd van ontdekkers en hervormers 👑 tijd van regenten en vorsten

Om te onthouden

Samenvatting

👑 les 1 – Het lage land

Turfstekers haalden het stevige veen uit het moerassige veenland. Het veen lieten ze opdrogen in blokken en dat noemden ze turf. Turf werd vooral in de stad gebruikt als brandstof. De steden groeiden, dus er was veel turf nodig. Door de veenaafgravingen ontstonden grote plassen water. Als het stormde werden deze plassen nog groter. Zo ontstonden het Beemstermeer en het Purmermeer. Er was steeds meer overstromingsgevaar, door de veenaafgravingen, maar ook door de Noordzee en de Zuiderzee.

👑 les 2 – Strijd tegen water

Door het afgraven van veen kwam het land lager te liggen. Het water bedreigde de mensen met overstromingen. Mensen en dieren verdrongen, huizen gingen kapot, oogsten mislukten en het zoute water uit de zee verpestte de landbouwgrond. Mensen moesten zichzelf beschermen tegen het water. Dat deden ze met dijken, terpen of wierden en door het land in te polderen. Watermolens pompten water uit grote meren. Het water kwam nu verder van de steden te liggen. De polders werden extra weidegronden. Daardoor was er meer kans op goede oogsten.

👑 les 3 – Klap van de molen

Er kwamen veel mensen naar Amsterdam. Daar was veel werk. Het gewest Holland was het dichtstbevolkte gebied. Er was dus ook meer voedsel nodig. Maar er was te weinig landbouwgrond en te veel water. Het stadsbestuur van Amsterdam vond dat het Beemstermeer land moest worden, omdat dat meer steeds groter werd. Jan Adriaanszoon Leeghwater zou het plan gaan controleren. Er werd een dijk gelegd om het meer. Langs de ringdijk ontstond zo een ringvaart. Met molens werd het water weggepompt. Toen het af was, werd de Beemster netjes verdeeld in rechte stukken land.

👑 les 4 – Wonen aan het water

Het was druk in Amsterdam. Uit andere landen kwamen mensen, bijvoorbeeld omdat hun geloof in eigen land verboden was. Er kwam een plan voor stadsuitbreiding. Het stadsbestuur liet grachten graven. In de grachtengordel werden herenhuizen en pakhuizen gebouwd. Rijke koopmannen woonden graag in herenhuizen. Binnen hingen tapijten en portretten aan de muur en er was zilveren bestek. In de pakhuizen sloegen ze hun koopwaar op. Bedrijfjes die hetzelfde maakten, zaten dicht bij elkaar. Dat was handig en niemand had last van de ander. Er werden ook slechte huizen gebouwd, dicht bij elkaar. Daar woonden arme mensen. Zij konden geen duur huis betalen.

Begrippen

les 1 – Het lage land

- de veenafgraving Een veenafgraving is de afgegraven bodem van een moeras, die bestaat uit oude plantenresten.
- de turf Turf is een brandstof van gedroogd veen, dat bestaat uit samengeperste dode moerasplanten.
- de brandstof Brandstof is een stof die wordt verbrand om warmte te geven.
- het Beemstermeer Het Beemstermeer is een meer in Noord-Holland dat is ontstaan door het uitgraven van veen.
- het Purmermeer Het Purmermeer is een meer in Noord-Holland dat is ontstaan door het uitgraven van veen.

les 2 – Strijd tegen water

- de terp/wierde Een terp of een wierde is een heuvel waarop mensen bescherming tegen hoog water zochten.
- de polder Een polder is een stuk land tussen dijken op een plaats waar vroeger water was.
- de watermolen Een watermolen wordt gebruikt om het water uit de polder te pompen.
- pompen Als je iets pompt, gebruik je een apparaat om ergens iets uit te zuigen.
- inpolderen Inpolderen betekent dat je dijken rond een meer legt om het daarna droog te leggen. Je maakt een polder.

les 3 – Klap van de molen

- de landbouwgrond Landbouwgrond is de aarde waarop de boeren werken.
- de Beemster De Beemster was een klein riviertje in Noord-Holland, dat later een groot meer werd.
- het gewest Holland Het gewest Holland was een deel van Nederland met een eigen bestuur.
- de ringdijk Een ringdijk is een dijk om een polder.
- de ringvaart Een ringvaart is een kanaal langs een ringdijk.
- Jan Adriaanszoon Leeghwater Jan Adriaanszoon Leeghwater controleerde het droogleggen van het Beemstermeer.

les 4 – Wonen aan het water

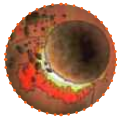
- de koopman Een koopman verdient zijn geld met het kopen en verkopen van spullen.
- de stadsuitbreiding Een stadsuitbreiding is het steeds groter worden van de stad.
- de grachtengordel De grachtengordel in Amsterdam bestaat uit de Herengracht, de Prinsengracht en de Keizersgracht.
- het herenhuis Een herenhuis is een groot en luxe huis dat rijke mensen bouwden aan de gracht in Amsterdam.
- het pakhuis Een pakhuis is een gebouw waar spullen in worden bewaard, voordat ze worden verkocht.

thema 4 – Knappe koppen en harde werkers

📖 tijd van pruiken en revoluties 🏭 tijd van burgers en stoommachines

Om te onthouden

Samenvatting

📖 les 1 – Vreemde huiskamer

Eise Eisinga woonde in Friesland. Zijn vader was wolkamer en Eise ook. Maar 's avonds las Eise alles over wiskunde en astronomie. Toen een dominee zei dat de planeten zouden botsen, werden veel mensen bang. Eise wist dat het niet waar was. Hij bouwde een model van ons zonnestelsel in zijn huis. In dit planetarium zie je hoe de planeten om de zon draaien. Daarmee kon Eise aan de mensen laten zien hoe het zonnestelsel werkt.

📖 les 2 – Hoofden vol kennis

De kerk en de koning hadden altijd precies verteld hoe de mensen moesten leven en denken. Maar mensen wilden zelf nadenken, onderzoek doen en daarmee de wereld verbeteren. Deze manier van denken werd de verlichting genoemd: door kennis kon je je geest verlichten als een lampje in het donker. Verlichte wetenschappers deden proefjes, bekeken de sterren en deden veel onderzoek. Ze lieten hun verzamelingen zien in een rariteitenkabinet. Alle informatie schreven ze in een encyclopedie. Wetenschap werd mode. Mensen zoals Eise Eisinga geloofden in God, maar wilden ook zelf nadenken.

🏭 les 3 – Rommel in het museum

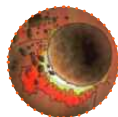
Boeren verdienden weinig, vooral in de winter. Dan konden ze niet op het land werken. Ze sponnen wol en weefden stoffen voor geld. Boeren hadden huisnijverheid hard nodig. Toen de stoommachine uitgevonden werd, kwamen er fabrieken. De machines maakten sneller wol en stof dan mensen. Boeren gingen in de fabriek werken. Dat was gevaarlijk en zwaar werk. Arme boeren werden nog armere fabrieksarbeiders. Het landschap veranderde. Overal kwamen fabrieken. Er werden wegen, spoorlijnen en kanalen aangelegd om spullen te vervoeren.

🏭 les 4 – Kinderen aan het werk

Ouders verdienden zo weinig dat kinderen moesten werken. Kinderarbeid was heel gewoon. Kinderen draaiden bijvoorbeeld sigaren in fabrieken, sjouwden stenen of werkten bij de ovens. Kinderen sliepen weinig, werden vaak ziek en deden ongezond en gevaarlijk werk. Meesters en dokters klaagden hierover. Kinderen moesten spelen en leren. Toen kwam het kindernetje van Van Houten dat kinderarbeid onder twaalf jaar verbood. Later kwam de leerplichtwet. Kinderen vanaf vijf jaar moesten naar school. Er bleef wel verschil tussen arme en rijke kinderen. Ze gingen niet naar dezelfde scholen. Er kwam een gratis klompenschool voor arme kinderen.

Begrippen

les 1 – Vreemde huiskamer

- Eise Eisinga** Eise Eisinga bouwde thuis een planetarium om mensen te laten zien hoe het zonnestelsel werkt.
- de astronomie** Astronomie is een ander woord voor sterrenkunde: het bestuderen van sterren en planeten.
- het planetarium** In een planetarium zie je in het klein waar de zon, de maan en de planeten staan en hoe ze bewegen.

les 2 – Hoofden vol kennis

- de verlichting** In de tijd van de verlichting gingen mensen zelf over het leven nadenken en onderzoek doen.
- de wetenschapper** Een wetenschapper is iemand die heel veel weet over een onderwerp en daar ook onderzoek naar doet.
- het rariteitenkabinet** Een rariteitenkabinet is een kast met vreemde en zeldzame voorwerpen om te laten zien.
- de encyclopedie** Een encyclopedie is een boek met informatie over mensen, dieren, planten, dingen en gebeurtenissen.

les 3 – Rommel in het museum

- het weefgetouw** Met een weefgetouw kun je wol weven. Je vlecht dan draden door elkaar en maakt een lap stof.
- de huisnijverheid** Huisnijverheid betekent thuis werken.
- de stoommachine** Een stoommachine kan door de damp van kokend water een groot wiel laten draaien.
- de textielfabriek** Een textielfabriek maakt spullen van stof, zoals kleren en lakens.
- het transport** Transport is het brengen van spullen van de ene plek naar de andere plek.
- het spoorwegnetwerk** Het spoorwegnetwerk bestaat uit alle rails waar de treinen over rijden.

les 4 – Kinderen aan het werk

- de armoede** Mensen die in armoede leven, hebben weinig spullen en wonen vaak in slechte huizen.
- de kinderarbeid** Bij kinderarbeid moeten kinderen werken en kunnen ze niet naar school.
- de textielindustrie** De textielindustrie is een naam voor alle fabrieken samen die spullen van stof maken.
- het kindernetje** Door deze wet (1874) was het verboden om kinderen in fabrieken en werkplaatsen te laten werken.
- van Van Houten** In 1901 kwam de leerplichtwet en door die wet moeten alle kinderen naar school.
- de leerplichtwet** In 1901 kwam de leerplichtwet en door die wet moeten alle kinderen naar school.
- de klompenschool** Een klompenschool was een gratis school voor arme kinderen.

thema 5 – Oude regels, nieuwe ideeën

 tijd van wereldoorlogen tijd van televisie en computer

Om te onthouden

Samenvatting

les 1 – De Stijl

Van 1914 tot 1918 was er een grote oorlog. Na deze oorlog wilden kunstenaars de wereld verbeteren met hun kunst. De kunstenaarsgroep De Stijl wilde dat ook. Alles moest rustig en vredig worden: het moest in harmonie zijn met elkaar. Ze gebruikten alleen de kleuren rood, blauw, geel, zwart, grijs en wit. Alle lijnen en hoeken waren voortaan recht. Aan de kunst van toen kun je zien hoe de mensen in die tijd dachten.

les 2 – De wereld in vakjes

Het dagelijks leven was in verschillende vakjes, zuilen, verdeeld. Een zuil is een groep mensen die hetzelfde gelooft of denkt. De mensen leefden volgens de ideeën en regels van hun eigen zuil. Er waren verschillende zuilen. Elke zuil had zijn eigen kerken, scholen, ziekenhuizen en winkels. Kinderen hoorden bij de zuil waar hun ouders bij hoorden. Ze speelden met kinderen van dezelfde zuil, gingen naar dezelfde school en naar dezelfde jeugdvereniging. Daar deden ze samen aan sport en spel. Kinderen uit een andere zuil kwamen ze daar niet tegen.

les 3 – Lekker stout

Het was na de oorlog heel normaal dat kinderen thuis meehielpen. Kinderen moesten goed luisteren en zich netjes gedragen. Meisjes gingen naar de huishoudschool en stopten met werken als ze trouwden. Jongens leerden een vak op school. Als ze trouwden, moesten ze hard werken voor hun gezin. Annie M.G. Schmidt deed het zelf heel anders. Zij gaf kritiek op de strenge regels door ondeugende en grappige gedichtjes en verhalen te schrijven. Annie schreef veel boeken, bijvoorbeeld 'Abeltje' en 'Pluk van de Petteflet'.

les 4 – Alles moet anders

In de oorlog werkten mensen uit verschillende zuilen samen. Jongeren zagen door de oorlog dat de kerk en hun ouders zich konden vergissen. De televisie veranderde hun ideeën. Op tv zag je wat er in de wereld gebeurde. Ze verzetten zich tegen de regels van hun ouders. Er kwamen drie groepen jongeren. Nozems wilden genieten van het leven en hadden geen nieuwe ideeën. Provo's wilden de wereld veranderen en het milieu verbeteren. Hippies waren tegen oorlog en wilden alles delen. Iedere groep had zijn eigen muziek, kledingstijl en kapsels. De regels van voor de oorlog werden ouderwets. Steeds minder mensen gingen naar de kerk. De zuilen werden minder belangrijk.

Begrippen

les 1 – De Stijl

- harmonie** Dingen zijn met elkaar in harmonie als ze goed bij elkaar passen.
- De Stijl** De Stijl is een groep kunstenaars die zich hielden aan strenge regels bij alles wat ze maakten.
- de regel** Een regel is een afspraak tussen mensen over wat wel en wat niet mag.
- abstract** Abstracte dingen kun je niet zien of pakken, zoals een gedachte, een geur of een idee.

les 2 – De wereld in vakjes

- de zuil** Een zuil is een groep mensen die hetzelfde gelooft of denkt.
- de socialisten** De socialisten komen op voor arbeiders en willen minder verschillen tussen arm en rijk.
- de jeugdvereniging** In een jeugdvereniging doen kinderen samen aan sport of spel.

les 3 – Lekker stout

- het huishouden** Het huishouden is al het werk dat in huis gedaan moet worden, zoals stofzuigen en eten koken.
- Annie M.G. Schmidt** Annie M.G. Schmidt was een schrijfster en ze vond dat je kinderen niet te streng moet opvoeden.

les 4 – Alles moet anders

- de nozem** Een nozem hing rond op straat, droeg stoere kleren en hield van rockmuziek en brommers.
- de provo** Een provo had ideeën om de wereld te verbeteren en bedacht leuke manieren om die te laten zien.
- de hippie** Een hippie kleepte zich vrolijk en wilde dat iedereen aardig voor elkaar was en spullen deelde.
- de commune** Een commune is een groep mensen die samen woont en alles samen deelt.